

Драган Каран

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
dkaran@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 14 Лоренц Б.

Допринос Борислава Лоренца у дијалогу теологије и психологије

Сажетак: Борислав Лоренц (1883–1975), професор Богословског факултета Универзитета у Београду, својим радом је дао значајан допринос развоју дијалога теологије и психологије. Превођењем капиталног дела Сигмунда Фројда *Увод у њихоанализу* Борислав Лоренц је извршио значајан утицај у области психологије и допринео њеној актуелизацији у тадашњој Краљевини Југославији. Такође, систематски се бавио питањима теологије и модерне психологије тога времена и тако поставио темеље сарадње ових двеју наука. Његови текстови, које пише као професор Богословског факултета, пружају могућност да се сагледају друштвене прилике и универзитетски дух тога времена. Намера нам је да покажемо ширину мисли која се у делу проф. Борислава Лоренца развијала на Богословском факултету, као и њено место у тадашњем друштву.

Кључне речи: вера, религија, психологија, психоанализа, душа, осећања, емоције, духовност, квалитет живота.

Уводни део

Професор др Борислав Лоренц представља веома значајну личност која је својим радом на Богословском факултету оставила велики траг, како у самој институцији, тако и у целокупном друштву. Његов рад и дело показују духовну ширину која је на Богословском факултету негована од самог његовог настанка па све до данас. Циљ овог рада јесте да покаже допринос проф. Лоренца у дијалогу између теологије и психологије. Данашње време, време строго дефинисаних наука са уско специјалистичким смеровима, не допушта развијање дијалога међу блиским наукама. Честа реч која се може чути у академским круговима јесте и матичност факултета за бављење одређеним темама,¹ које по својој природи нису стране

¹ Више о матичности факултета за бављење одређеним научним областима може се видети у „Закону о универзитету“ од 28. маја 1998, члан 20, *Службени гласник Републике Србије* 54 (1998) 20, стр. 505–515, као и у многим решењима Владе где се одређује матичност факултета, на пример „Решење о матичности философског факултета Универзитета у Београду“, од 02. августа 2000. године, *Службени гласник Републике Србије* 56 (2000), 30 стр. 803.

факултету. Иако је Борислав Лоренц скоро цео свој радни век у високом образовању провео као професор богословског факултета, данас имамо парадоксалну чињеницу да други факултети оснивају фондације које носе његово име.

Борислав Лоренц је рођен у Аранђеловцу 23. августа 1883. године од оца Михајла и мајке Љубице.² Основну школу и нижу гимназију завршио је у Ваљеву, а вишу гимназију у Београду. У Берлину 1902. године уписује студије философије, које и завршава са звањем доктора наука 1908. године. Звање доктора наука стиче из области философије на основу рада *Die Philosophie Andre Marie Ampersa — Философија Андре Мари Амјерс*. Почетком школске године 1908, па све до 1922, предаје као суплент и професор у средњој школи.³ Од 7. до 19. марта 1911. године успешно је положио професорски испит из *Психологије, Лоџике и Историје филозофије са основама ђедајоџике и методике са немачким језиком*, те тако стиче сва права звања професора у средњим школама. Док је радио у Другој београдској гимназији, Министарство Просвете Краљевине Србије шаље га у Берлин да учествује у раду конгреса психолога, и то у трајању од 15 дана.⁴ Одлуком истог тог Министарства 1830/921. Борислав Лоренц бива постављен за доцента на Психологији на Филозофском факултету у Скопљу.⁵ Сходно сведочанству које налазимо у пријави на конкурс за Богословски факултет, сâм Борислав Лоренц износи да је био у радном односу на Филозофском факултету у Скопљу на катедри Психологије, како је обавештен у Министарству просвете В.І. 1830/921.⁶ На Богословском факултету конкурисао је 4. фебруара 1922. године, а на основу конкурса који је расписан у Службеним новинама од 22. јануара 1922. године. На кокурсу прилаже списак својих радова, који могу да се поделе у две категорије интересовања: психологија и философија.⁷ Приликом конкурисања Лоренц имао је и мишљење проф. др Миливоја Јовановића, којом га препоручује „као темељног и преданог радника“ и у којој се каже да би „по целовитој спреми његовој успешно вршио своју ду-

² Извод из књиге за уписивање рођених, Цркве аранђеловачке, храма Св. Арх. Гаврила, бр. 451, од 27. октобра 1934, Досије Запосленог (у даљем тексту ДЗ) бр. 37, Православни богословски факултет Архива (у даљем тексту АПБФ), бр. Листа 58–59.

³ Прво постављење др Борислава Лоренца за суплента у Другој београдској гимназији видимо из преписа указа Краља Петра I о његовом постављењу, Досије Запосленог бр. 37 Православни богословски факултет Архива, бр. Листа 73, 74. Сходно Указу Његовог величанста крља Петра I од 6. септембра 1911. године, др Борислав Лоренц се унапређује у звање професора Друге београдске гимназије бр. 37 ДЗ АПБФ бр. листа 76.

⁴ *Службени лист* бр. 128.376 бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 50.

⁵ Молба коју подноси на конкурс за пријем на Богословски факултет у Београду од 4. фебруара 1922, ДЗ АПБФ.

⁶ Пријава на конкурс, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 28. „Слобода“.

⁷ Списак радова од 4. 2. 1922. — приложен уз пријаву на конкурс, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. Листа 29. Уз овај списак прилаже и кратку биографију која се налази у ДЗ бр. 30.

жност“.⁸ На седници Факултетског савета од 4. марта 1922. године одлаже се избор Борислава Лоренца за доцента с предлогом да се умоли проф. Доброклонски да обавести Савет Факултета о радовима Борислава Лоренца како би се, поред препоруке и мишљења проф. др Миливоја Јовановића, могло узети у обзир још једно мишљење активног професора.⁹ У реферату на конкурс проф. Доброклонски оцењује да је „његова дисертација јединствен критички рад, док су сви остали више или мање безначајни по обиму и садржини чланци, рецензије и реферати“.¹⁰ Професор Доброклонски закључује у реферату „г. Б. Лоренц је доста спремљен за предавање философије и психологије на Богословском факултету нашег Универзитета, у звању доцента, (а тим пре што философија и психологија нису главни предмети)“.¹¹ Тако на следећој седници, 9. марта 1922. године, по изношењу препоруке проф. Миливоја Јовановића и реферата проф. Александра Доброклонског, Савет Факултета бира Лоренца за сталног доцента Философије и налаже да се учини предлог о његовом постављењу.¹² Само две године касније, 23. јуна 1924. године, дописом Универзитета обавештава се декан Богословског факултета да је Борислав Лоренц Указом краља бр. 4829 од 23. јуна 1924. године постављен за ванредног професора.¹³

На седници Савета факултета 27. априла 1926. године проф. Драгослав Анастасијевић предлаже да се Борислав Лоренц, услед свог научног рада и доприноса кроз своје радове, унапреди у звање редовног професора, на шта Савет Факултета одлучује да се умоли др Стјепан Зимерман, редовни професор Богословског факултета у Загребу, да оцени вредност радова Лоренца.¹⁴ У досијеу проф. Борислава Лоренца постоји и допис декана Римокатоличког богословског факултета из Загреба бр. 186/26, од 4. јуна 1926. године у коме се обавештава декан о оцени радова Борислава Лоренца од стране професора Стјепана Зимермана, али, на жалост, ова оцена није сачувана. На седници Савета Факултета одржаној 19. јуна 1926. године декан обавештава Савет о реферату проф. др Стјепана Зимермана, а Савет одлучује да „од стране факултета као референти у Универзитетском већу у овом предмету буду г.г. Драгослав Анастасијевић и Ст.

⁸ Препорука др Миливоја Јовановића од 29. 01. 1922. године, Пријава на конкурс бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. Листа 285. Препорука је независно од пријаве на конкурс предата и заведена у архиви Богословског факултета 31. јануара 1922, а кандидат је конкурисао 04. фебруара 1922.

⁹ *Зайисник седнице Савеџа Факулџеџа*, тач. III, од 4. марта 1922. г, Архива Православног Богословског факултета — у даљем тексту АПБФ, стр. 40–41.

¹⁰ Реферат о конкурсy од 6. марта 1922, бр. 37, ДЗ АПБФ, бр. Листа 31.

¹¹ Исто, бр. Листа 31/2.

¹² *Зайисник седнице Савеџа Факулџеџа*, тач. II, од 9. марта 1922. г, АПБФ, стр. 45–46.

¹³ Допис Универзитета бр. 2911. V од 23. 6. 1924, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. Листа 36. краљевски указ бр. 9746 од 28. децембра 1923, бр 37 ДЗ АПБФ, бр. Листа 80, 81.

¹⁴ *Зайисник седнице Савеџа Факулџеџа*, тач. 70, од 27. април 1926. г, АПБФ, стр. 247.

Димитријевић“.¹⁵ Избор у звање редовног професора уследио је на седници Савета Факултета 1. октобра 1926. године по читању реферата од стране др Драгослава Анастасијевића и Ст. Димитријевића о радовима Борислава Лоренца, после чега је једногласно изабран у звање редовног професора.¹⁶ Након овог унапређења, већ следеће године, 14. августа 1927. Универзитет својим дописом бр. 2497. обавештава Богословски факултет „о унапређењу у 3. групу I. категорије др Борислава Лоренца, сада редовног професора Универзитета“.¹⁷ Од овога периода па надаље у свим документима др Борислав Лоренц се ословљава као редовни професор Богословског Факултета Универзитета у Београду.

Професор Борислав Лоренц је живео у браку са супругом Даницом (1890), са којом је имао сина Радмила (1920).¹⁸ У време немачке окупације Београда проф. Лоренц је био пензионисан указом Министарства просвете — Опште одељење бр. 12339, од 25. јуна 1942. године,¹⁹ а решењем Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије од 15. новембра 1947. године проф. Борислав Лоренц се враћа у радни однос на Богословски факултет.²⁰ Пет година касније, по сили закона, Савет за просвету, културу и науку Владе НР Србије — Просветно одељење, од 1. јуна 1952. године пензионише професора Лоренца.²¹ После овог другог пензионисања следе немили догађаји избацивања, односно „ликвидације“ Богословског факултета са Београдског универзитета. Ради потребе очувања рада Богословског факултета, који је по избацивању са Универзитета потпао под ингеренцију Српске православне цркве, Синод на својој седници од 30/17. јуна 1952. године доноси одлуку у којој се наводи следеће: „на основу Вашег датог пристанка, изволео Вас је поставити за хонорарног редовног професора Богословског Факултета Српске православне Цркве“²² Професор Лоренц био је ангажован у настави четири часа недељно, уместо дотадашњих шест, са почетком рада од 1. фебруара 1953. године па све до отказа.²³ Борислав Лоренц се упокојио у Београду 1975. године.

¹⁵ *Зайисник седнице Савеџа Факулџеџа*, тач. 76, од 19. јуна 1926. г, АПБФ, стр. 258.

¹⁶ *Зайисник седнице Савеџа Факулџеџа*, тач. 4, од 1. октобра 1926. г, АПБФ, стр. 262.

¹⁷ Допис Универзитета бр. 2497, од 29. августа 1927, год, бр. 37 АПБФ, бр. листа 43. Краљевски указ бр. 11049 од 15. августа 1927, бр. 37 АПБФ, бр. листа 82 и 83.

¹⁸ *Службени лист* бр. 128. 376 бр. 37, ДЗ АПБФ, бр. листа 49 и 53 ДЗ АПБФ.

¹⁹ Решење Министарства просвете бр. 12339, од 25. јуна 1942, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 85.

²⁰ Решење Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије бр. 2360 од 15. 11. 1947, 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 86.

²¹ Решење Савета за просвету, културу и науку Владе НР Србије — Просветно одељење, бр. 13742 од 1. јуна 1952.

²² Допис Светог архијерејског синода Српске православне цркве бр. 1834, од 30/17. јуна 1952, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 90.

²³ Уговор о раду, од 31. јануара 1953, бр. 37 ДЗ АПБФ, бр. листа 94.

Дојринос у дијалогу психологије и теологије

Дијалог психологије и теологије у мисли и писаном делу проф. Борислава Лоренца веома је приметан и на завидном је нивоу. Време у коме је живео и писао своја дела испуњено је сукобима друштвено-хуманистичких наука и теологије, а један од класичних представника овог сукоба је и творац психоанализе Сигмунд Фројд. Настојање да се прикаже вера и њено постојање у сенци је Ничеове философије у којој је „Бог умро“, а човек постао господар времена и простора помоћу разума. Одрастање и формирање у времену у коме се психологија одваја од философије у значајној мери је утицало и на мисао проф. Лоренца.²⁴ Постојање поделе између психологије и философије проф. Лоренц описује овако: „Чак и на универзитетима, бар немачким, Психологија и Философија су у пракси нераздељиве утолико што један редовни професор Психологије мора, по потреби, преузети и катедре чисто философских дисциплина, нпр. Логике и Етике, о Историји философије да и не говоримо. То важи и обрнуто, професор Философије мора бити способан предавати и Психологију, али је то друго у пракси врло ретко и, из поменутих разлога, у последње време све ређе случај.“²⁵ Психологија по својој природи има задатак да испитује „душевни или психички живот“²⁶ али није једноставно у потпуности дефинисати садржај психе у човеку, јер је тешко диференцирати психичко од физичког. Разграничење психичког од физичког представља деликатан процес: „то није лако с обзиром на неодређеност и тешкоћу одвајања садржине чулних осећаја од функције свести којом је садржина схваћена.“²⁷ Крајњи простор психичког према проф. Лоренцу, јесте „да је психичко или душевно оно што је лични доживљај, што постоји само у једноме *Ја*, оно што *Ја* осећа, мисли, жели и намерава. Предмет психологије су, дакле, наша осећања.“²⁸ Главни проблем са којим се човек сусреће у животу, према проф. Лоренцу, јесте однос субјективности и објективности. У свом делу *Мисао и акција* он показује аутентични психолошки приступ човеку, а при томе не губи ни религијску димензију људског живота. Главна особина зрелог човек огледа се у суочавању њега и његових мисли са реалношћу, а што се, према проф. Лоренцу, огледа пре свега у хтењу и делању. Делање је идеалан показатељ реалних намера, за разлику од сањарења које је често повезано са идеализовањем и као такво је нереално, нема особину трајне активности.²⁹

²⁴ Више о овоме видети: Борислав Лоренц, „Борба психологије и философије у Немачкој“, *Наставник XXV* (1914), 3–4, стр. 133–139.

²⁵ Исто, стр. 133.

²⁶ Борислав Лоренц, *Психологија*, издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, Београд 1926, стр. 1.

²⁷ Исто, стр. 3.

²⁸ Исто, стр. 1.

²⁹ Види, Борислав Лоренц, *Мисао и акција*, издавачка књижарница Гоце Кона, Београд 1930, стр. 125.

Видови дијалога теологије и психологије

Главни део овог излагања односи се на дијалог између теологије и психологије на научном нивоу, као и на допринос проф. Борислава Лоренца том дијалогу. Почетком 20. века религији се приступа као илузији помоћу које човек настоји да превазиђе тешкоће свакодневице. Сваки вид могућности дијалога и сарадње је неприхватљив, и то како са стране психологије тако, истина у мањој мери, и са стране теологије. Први мост сарадње успоставља се у оквирима психологије религије. За психологију религије главни циљ, према Лоренцу, јесте „да утврди главне састојке религиозног доживљаја“.³⁰ Главни недостатак психологије религије састоји се у немогућности целовитог испитивања душевног садржаја, јер подвргавање човека анализи његовог верског доживљаја значи истовремено и уништавање тог доживљаја.³¹ Психологија религије, према проф. Лоренцу, уколико изазове уништавање и оштећење религијског доживљаја, престаје да има особину научне дисциплине, па самим тим и да се назива „психологијом религије“.³²

Професор Борислав Лоренц сматра да испитивање човекових верских доживљаја од стране психологије религије није штетно по саму теологију, као што су неки у то време веровали, него, насупрот томе, сматра да је то корисно за теологију. По својој епистемолошкој природи психологија има задатак да опише и правилно протумачи функције свести, те као таква помаже и теологији у њеном доприносу изградњи Цркве. Научно истраживање феномена људског духа не умањује људску способност за поезију нити квалитет поезије, а исто тако, ни психологија не оштећује квалитет верског живота појединца.³³ Сфере којима се може бавити психологија у простору верског живота човека јесу анализа његовог „поверења, уздања у Бога, наде, кајања и сличних доживљаја“.³⁴

Осим тога, проф. Лоренц из западне литературе преузима и појам „религиозних осећања“ и та осећања дели у две групе. Прва група религиозних осећања јесу осећања која су повезана са пријатношћу, док другу групу чине осећања која су повезана са непријатношћу. „Пријатна су осећања у религијском доживљају: осећање радости и среће са свешћу о узвишењу, појачању и узвишењу живота“,³⁵ док су непријатна осећања „више или мање,

³⁰ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 67.

³¹ *Истио*, стр. 69: „Психолошко испитивање вере је тако тешко управо зато што су у питању најинтимнији доживљаји.“

³² *Истио*, стр. 51.

³³ Више о овоме види Борислав Лоренц *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 51.

³⁴ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 67.

³⁵ *Истио*, стр. 85.

мучно стање бола, туге, јада, па онда болно осећање немања, чежње, незадовољства, немира, ништавила, празнине“.³⁶ Поред ових подела непријатних осећања, проф. Лоренц, позивајући се на Гетеа, у скупину непријатних осећања додаје и осећање мржње према Богу или „пркоса према Богу“.³⁷ Занимљиво је и то да је уочавао духовне токове свога времена настојећи да их теоретски обради у својим радовима. Иако експериментална психологија настоји да пружи анализу религијских осећања, та анализа, према Лоренцу, дотиче се само секундарних осећања и не може да обухвати духовни садржај и духовну функцију религијског осећања.³⁸ Истраживање религиозног живота човека, сматра проф. Лоренц, најбоље је ако се темељи на истраживању писаних сведочанстава.

Професор Борислав Лоренц се бавио и развојном психологијом, о чему сведоче радови *О несвесном душевном животију дејтејта*, и *Прилози за психологију дејтејта* Београд 1925. г. Први рад одише психоаналитичким приступом дечјој психологији, а главни циљ му је да разлучи свесне од несвесних радњи код детета и тако укаже на свесно одлучивање, односно формирање воље коју поистовећује са карактером детета. Креирање свесних — вољних радњи има за последицу и креирање карактера човека. Употребом свести у одлучивању човек креативно афирмише своју слободу воље, коју има као јединствено биће у свету. Први степен човековог sazревања јесте суочавање са симболима. Човек, пролазећи кроз развојну фазу, не успева да разликује ствари од знакова којима се изражавају те исте ствари. Овакво мишљење је последица коришћења когнитивне психологије Жана Пијажеа, која је тада била у фази формирања. Примитивним обликом мишљења формира се и религиозни симболизам који код верника производи негативне последице по квалитет вере. Црквена теологија темељи се колико на катафатичкој, исто толико и на апофатичкој мисли, јер „све представе о Богу у ствари су само симболи онога што се не да представити у обичним људским представама“³⁹ и закључује да се из угла психологије религије „може сматрати као унижење божанског достојанства све што Богу даје људски изглед“.⁴⁰ Овакав приступ стварима у светлу когнитивне психологије омогућава један нови егзистенцијални приступ литургији, јер „религија као унутра-

³⁶ *Исшо*.

³⁷ *Исшо*.

³⁸ Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 85.

³⁹ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 136. Упореди, Борислав Лоренц *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 133: „Симбол у најширем смислу потиче из тежње да се неисказано и неисказиво учини исказивим, да се пређу границе свакодневног искуста и свакодневног Ја.“

⁴⁰ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 136.

шњи доживљај јесте управо доживљај свете тајне која је сакривена у свету и животу, у рођењу и смрти. Тајна рођења и смрти тумачи се видљивим симболима у литургији. Зато је речено да је литургија драма.⁴¹

Овакав приступ литургији и литургијском симболизму један је од доминантних савремених принципа православне еклисиологије, сходно којој „права вера није само мишљење и веровање, већ практично потврђивање веровања живим учешћем у тој драми која за вернике симболички представља присутност Божју. Црква као „заједница *й*рейорођених јесте мистичко *й*ело Христиво“.⁴² Како је црквени живот незамислив без молитве, молитва представља једну од тема којом се проф. Лоренц посебно бавио. У преиспитивању свести човека психологија увек треба да има у виду и чињеницу да је човек биће молитве, биће које устремљује своју „чежњу ума и воље за Богом“,⁴³ односно чињеницу да је човек биће које у себи има трансценденталне пориве „да се он молитвом обраћа нечем другом, а не самом себи“, односно да је „молитва интимна драма која се одиграва у свести између Ја и не-Ја“.⁴⁴ Молитвом човек остварује најинтимнији и најдубљи унутарњи доживљај свога бића. Ако је молитва аутентична, може бити најбоље средство самоупознавања у форми дијалога са Богом.

Неопходно је напоменути да је проф. Лоренц, у свом проучавању психолошке стране човека, у духовна осећања човекове природе, поред интелектуалних, естетских и етичких, уврстио и религиозна осећања.⁴⁵ Религија представља врхунац душевних радњи које се одвијају у човековом духу, јер „предмет религије је највише биће, вечна истина, апсолутно добро и савршено лепо“.⁴⁶

Такође треба истаћи и то да је проф. Лоренц први у нас превео познато дело Сигмунда Фројда *Увод у психоанализу*, које је у каснијим издањима на српском језику доживело одређене корекције, али је, и поред тога, приликом објављивања сабраних дела Сигмунда Фројда, у издању Матице српске, преводилац овог дела остао Борислав Лоренц. Циљ овога рада је био да се читаоци упознају са психоанализом кроз текстове самога Фројда. Професор Лоренц примећује да се у Србији о психоанализи много говори, пише и предаје,⁴⁷ што за последицу има и извитоперење аутентичне психоана-

⁴¹ *Исѿо*, стр. 135.

⁴² *Исѿо*.

⁴³ *Исѿо*, стр. 143.

⁴⁴ *Исѿо*.

⁴⁵ Борислав Лоренц, *Психологија*, издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, Београд 1926, стр. 243.

⁴⁶ Борислав Лоренц, *Психологија*, издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, Београд 1926, стр. 264–265.

⁴⁷ Види, Борислав Лоренц „Предговор“, *Увод у психоанализу*, изд. Космос, Београд 1933, стр. 5

литичке мисли.⁴⁸ Он прихвата да је психоанализа од самог почетка један метод психотерапије, позивајући се на Фројдову *Аудиобиографију* у којој и сам Фројд истиче да је психоанализа један од многих видова психотерапије. Феномен појаве „пансексуализма“ јесте један од разлога, према проф. Лоренцу, неаутентичног тумачења и интерпретације Фројдове мисли, која је имала за последицу цепање унутар психоаналитичког друштва. Лоренц уочава проблем односа психоанализе и религије коментаришући да је према психоанализи религија „производ спреченог сексуалног задовољства, инфантилних сексуалних доживљаја“.⁴⁹

Професор Лоренц се суочава са неаутентичном интерпретацијом психоанализе истичући да, иако се сексуални елемент може сусрести у многим примитивним формама религија, па чак и у антици, се не би се могло тврдити да је религија плод потиснуте и сублимиране сексуалне енергије.⁵⁰ Он даље сматра да психоанализа као метод лечења заузима веома битно место у лечењу човекових душевних потешкоћа, те стога истиче велику улогу и значај Фројда у разумевању тајне човековог бића наглашавајући да „заиста нико није умео дубље од Фројда да проникне у најтајанственије, у најмрачније појаве душевног живота као што су неурозе“.⁵¹ Све ово јасно указује на то колики је значај имала психологија и брига о проучавању истине човека у мисли професора Борислава Лоренца. Иако свој историјски пут почиње као метода психотерапије, психоанализа временом постаје модеран начин поимања и разумевања како културе, тако и религије.⁵² Значај психоанализе у светској култури и научној мисли проф. Лоренц пореди са револуцијом коју су изазвали дарвинизам и марксизам.⁵³ Био је дубоко свестан изазова психоанализе, као и опасности по веру и Цркву због могућих лоших интерпретација, те је стога одлучио да преведе Фројдово капитално дело *Увод у психоанализу*, које је обрадила издавачка кућа

⁴⁸ *Истио*, стр. 9: „Неки следбеници Фројдови отишли су тако далеко да не виде само код примитивних народа у свему (у обичајима, у уметности, у религији) симболизован сексуални живот, него на сексуалне појаве своде све, целу културу људску.“

⁴⁹ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 163.

⁵⁰ *Истио*, стр. 163: „Сексуални елемент има свакако врло велику улогу у многим религијама. Зато се може говорити о значају сексуалне љубави за религију (фуснота G. Runze, *Psychol. d. Rel.*, Handb. d. vergl. Psychol. II, p. 134). Сексуални елементи улазе дубоко у античку религију и, по правилу, што је један народ био културнији утолоко се јаче истицала та страна живота, вели Давсон (фуснота Ch. Dawson, *Progress et religion*, француски превод 1935, стр. 147).“

⁵¹ Види, Борислав Лоренц, „Предговор“, *Увод у психоанализу*, изд. Космос, Београд 1933, стр. 7.

⁵² Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 162.

⁵³ Борислав Лоренц, „Предговор“, *Увод у психоанализу*, изд. Космос, Београд 1933, стр. 6.

Космос, уз констатацију: „зар није боље да и они који се позивају на Фројда, као и они који га критикују, упознају његово учење на самом извору“.⁵⁴

Квалитет живота човека — смисао дијалога теологије и психологије

Теме које је проф. Борислав Лоренц обрађивао у својим радовима јасно указују на могућност плодноне сарадње између теологије и психологије. Квалитет људског живота је, по њему, главна идеја водиља којом настоји да прикаже циљ свих духовних напора човека. Изучавањем аутентичних религијских феномена психологија може проширити своју представу о човеку, док, с друге стране, употребом психологије теологија може препознати психолошке структуре у религијским доживљајима човека. Приступ човеку у мисли проф. Лоренца пре свега је холистички, све науке треба међусобно да се прожимају како би са свих сфера обухватале људски живот.

Свакодневни живот човека не одвија се у идеалним условима, те Лоренц веома јасно уочава психолошке симптоме духовне кризе која је захватила друштво после Првог светског рата на свим нивоима, јер „светски рат није могао престати чим је званично објављен престанак непријатељства. Настављају се непријатељства међу појединим људима, често чак и међу најближима, а настављају се непријатељства и међу појединим народима, ако не увек јавно, онда бар потајно.“⁵⁵ Стање у коме се човечанство налази последица је много дубље духовне кризе, која је, опет резултат одсутности вере у људским животима,⁵⁶ а тај недостатак не може надокнадити ни култура, ни уметност.⁵⁷ У мисли проф. Лоренца религија представља једну од највиших вредности која умногоме превазилази културу и уметност.⁵⁸ Бог као највише добро, и сâм субјект религије, јесте крајњи циљ коме стреми човек током свог живота и главни оријентир у човековом животу. Одбацивање вере у Бога има за последицу да човек на место Бога, као врховне идеје водиље и ауторитета, поставља самог себе као основни принцип вредности.⁵⁹ Вредност ових мисли потврђује се много касније и од светски призна-

⁵⁴ *Исјо*, стр. 5.

⁵⁵ Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 43.

⁵⁶ Види, Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 43: „Ко не увиђа да у нашем друштву недостаје истинска дубока религиозност? Или зар можемо говорити о побожности и моралности кад су и у селима недељом цркве празне а кафане пуне, када деца дижу руку на родитеље, када син убија оца, отац сина и брат брата? Помислиће се, можда то зло постоји само код неуких сељака. Међутим, многи тзв. просевећени људи — који су у истини врло често, упркос свршеним школама, само недоучене или полуучене незналице, — данас су често, ако не потпуно нерелигиозни, а оно религиозно потпуно индиферентни, равнодушни. Они не знају или управо неће да знају за Бога.“

⁵⁷ Види, Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 43.

⁵⁸ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 304.

⁵⁹ Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 44.

тих стручњака психијатрије попут Виктора Франкла, који управо истиче негативне последице одбацивања инстинкта и традиције у животу човека.⁶⁰

Оспоравање религиозног живота, према проф. Лоренцу, има директне импликације и на душевни живот човека: „душевни живот без основних врлина хришћанских, без вере, наде и љубави... без тога живот човеков заиста није потпун живот и зато не може бити срећан живот“.⁶¹ Последице оваквог душевног стања видљиве су у константном порасту психопатологија, што се огледа у све већем броју самоубиства, злочина, лудила и неуроза.⁶² Лоренц се суочава са индивидуализмом као проблемом људског живота, индивидуализмом који постаје општи проблем, јер човеково одвајање од верског живота и вере у Бога има за последицу и одвајање човека од другог човека. Одвајање човека јесте један природан пут кретања човека линијом мањег отпора, јер људима је „много лакше да буду материјалисти и себичњаци, да живе само за себе, по својим прохтевима, него да живе и раде за друге по моралним и хришћанским законима“.⁶³ Криза материјализма је општа криза људског духа, а огледа се у површности приступања тајни човека, што је имало за последицу и оспоравање постојања Бога и душе у човеку као нематеријалних ствари, а самим тим и непостојећих. Овакво стање размишљања за проф. Лоренца је јасан одраз духовне и интелектуалне лењости човека. Неадекватно развијени интелектуализам, који се појављује у друштву у време проф. Лоренца, по његовом мишљењу, такође представља велики изазов духовном сазревању човека. Развијање рационализма, као духовног критеријума модерне културе, представља опасност по духовни живот човека, па самим тим и душевно здравље. Последице оваквог духовног развоја катастрофалне су по човека, а пројавиле су се, пре свега, у Првом светском рату, где је човек успео да изгуби сваки вид људскости и хуманитета претворивши се у крволочну звер која се показала способном да учини многа зверства и недела.⁶⁴

Професор Лоренц с посебном пажњом говори о универзалним вредностима православне вере ослањајући се при том на мисао о. Јустина Поповића, где уочава да је православни начин живота „средство реално-мистичкој ојшћења између Бога и људи као и између самих људи“.⁶⁵ Значај овог зближавања и саборног духа открива се кроз личност Богочовека Господа Исуса Христа, те тако постаје темељ и основа сваког духовног напретка и

⁶⁰ Види, Виктор Франкл, *Зашто се нисте убили*, изд. ИП „Жарко Албуљ“ Београд 1995, стр. 94.

⁶¹ Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 44.

⁶² *Истио*, стр. 45.

⁶³ *Истио*, стр. 47.

⁶⁴ Борислав Лоренц, „Духовна криза нашег доба“, *Бојословље* 1 (1932) VI, стр. 47.

⁶⁵ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 40.

јединства.⁶⁶ Црквени живот хришћанина развија људско биће и све његове психофизичке функције тако да се целокупни човек остварује у свој својој духовној пуноћи.⁶⁷ Молитва као срж религијског живота⁶⁸ има способност пре свега да човека упозна са самим собом, па самим тим и да му пружи прилику да се издигне са нижих на више степене духовног и душевног живота.⁶⁹ Задатак Православне цркве јесте да обједини човечанство, превазилазећи националне димензије, те да тако оствари свој католичански задатак.⁷⁰ Професор Лоренц прихвата идеју Соловјева када говори да Црква треба да остави свој траг у социјалном, политичком и културном животу човека.⁷¹ Сваки напредак човечанства повезан је са способношћу веровања у човека и његове потенцијале и као такав темељи се на вери и по својој природи није стран ни Цркви и теологији.⁷² Неодвојиво поље дијалога теологије и психологије јесте уметност. Човек у свом религијском настојању непрестано тежи ка идеалном, што има за последицу да идеализује и стварност која га окружује.⁷³

Све ово указује на могућност сарадње теологије и психологије, што може да буде од обостране користи. Квалитет живота је један од темељних аксиома мисли проф. Борислава Лоренца и може послужити и данашњим друштвено-хуманистичким наукама као модел и метод.

Закључак

Професор др Борислав Лоренц је изузетна личност и Богословског факултета и целокупне српске академске и културне сцене. Својим радом и мишљу показао је познавање савремене и богословске мисли психологије, а

⁶⁶ *Исјо*.

⁶⁷ Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 315: „Хришћанско схватање је идеалистичко у том смислу што поставља и представља највише идеале, највише могућности човекове. Зато се може говорити о идеалистичком стању човека у духу хришћанства. То је практични (етички) идеализам... С идејне или идеалне стране, хришћанство представља максимум религиозне свести, највиши религиозни идеал.“

⁶⁸ Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 144.

⁶⁹ *Исјо*, стр. 143.

⁷⁰ Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 315: „Али Православна црква је далеко од савршенства, и задатак будућности је да ту националну Цркву трансформише у универзалну савршену Цркву која ће у себи ујединити све човечанство.“

⁷¹ Види, Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 315.

⁷² *Исјо*, стр. 319.

⁷³ Борислав Лоренц, *Психологија и философија религије*, изд. Геца Кон А. Д, Београд 1926, стр. 157: „Главна је карактеристика религиозног управо у томе да напушта пролазне земаљске жеље и жртвује спољашњи живот за унутрашњи.“

у својим радовима настојао је да оствари плононосан дијалог међу овим наукама. У делима проф. Лоренца види се смелост духа, која се огледа у суочавању са изазовима времена. Човек и квалитет људског живота представљају основне вредности којима се проф. Лоренц руководи у свом приступу и психологији и теологији. Хришћански живот за њега представља једну од најузвишенијих могућности остварења људског живота, и као такав је позитиван за друштво и самог човека. Начин приступа човеку указује на могућност сарадње психологије са теологијом и философијом, а та сарадња била би од опште користи. Мисао проф. Лоренца је ослобођена предрасуда и руководи се потребом што дубљег разумевања тајне људског живота, поштујући притом принципе како теологије, тако и психологије. Литература коју користи у свом дијалогу између психологије и теологије, указује на то да аутор прати савремене токове научне и филозофске мисли. Рад и дело проф. Борислава Лоренца, у светлу дијалога теологије и психологије, остају као један идеалан пример и модел за будућност.

Borislav Lorenc`s contribution to the dialogue between theology and psychology

Abstract: The work of Borislav Lorenc (1883–1975), professor at the Theological Faculty of the University of Belgrade, provided a significant contribution to the development of dialogue between theology and psychology. By his translation of Sigmund Freud's capital work, *Introduction to Psychoanalysis*, he exerted a considerable influence in the field of psychology and contributed to its actualization in the contemporary Kingdom of Yugoslavia. He also systematically explored issues in theology and modern psychology of his time (the first half of the 20th century), setting a foundation for collaboration of the two disciplines. The papers he writes as a professor of the Theological Faculty offer valuable insight into the social circumstances and the spirit of the University in that period. An attempt is made to demonstrate the extensiveness of thought in the work of professor Lorenc as it developed within the Belgrade University, as well as its role in the wider society of his time.

Key terms: faith, religion, psychology, psychoanalysis, soul, feelings, emotions, spirituality, life quality